

ARAŞTIRMA**AİLESEL ÖZELLİKLERİN
ÇOCUK İŞÇİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ****Binali ÇATAK**, A.İhsan BOZKURT******Özet**

Amaç: Çocuk işçiliği, çalışma ortamının çocuk sağlığı üzerine uzun vadede yarattığı etkileri nedeniyle, önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu çalışmada, çeşitli ailesel özelliklerin çocuk işçiliği üzerine etkilerinin araştırılması amaçlandı.

Gereç ve Yöntem: Araştırma olgu-kontrol tipinde planlandı. Olgu grubu olarak Denizli Vali Necati Bilican Meslek Eğitim Merkezinde eğitim gören çocuk işçiler (357 kişi); kontrol grubu Denizli kent merkezinde örgün eğitim veren liselerde okuyan öğrenciler (337 kişi) oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri 17 Ekim - 4 Kasım 2005 tarihleri arasında toplandı. Araştırmanın bağımlı değişkeni çocuk işçiliği; bağımsız değişkenleri ise ailenin tanımlayıcı ve demografi özellikleri ile aile içi iletişim özellikleridir.

Bulgular: Çok değişkenli analize göre çocuk işçiliği riskini babanın işsiz olması 13.2 kat (GA: 4.2-41.8), çiftçi olması 11.9 kat (GA: 4.1-34.5), nitelsiz hizmet/mavi yakalı işçi olması 6.8 kat (GA: 3.5-13.5) ve emekli olması 2.7 kat (GA:1.2-5.8) arttırmaktadır. Diğer yandan ailenin kırsalda oturması 2.2 kat (GA:1.0-4.6), karar mekanizmalarında babanın sözünün geçmesi 1.6 kat (GA:1.0-2.4), ailede 5 den fazla kişi yaşaması 1.7 kat (GA:1.1-2.5), anne eğitiminin ortaokul ve altında olması 6.5 kat (GA: 3.4-12.6) ve cinsiyet 2.4 kat (GA:1.6-3.5) daha fazla risk oluşturmaktadır.

Sonuç: Çocuk işçiliği için temel risk faktörleri ailenin statüsü, ailenin kırsalda yaşaması, aile içi karar vermede babanın etkin olması, çocuğun cinsiyeti ve annenin eğitimidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, İşçi, Aile, Denizli

*Çalışma Uzmanlık Tezi Olarak, PAÜ Araştırma Fonu Tarafından Desteklenmiştir.

**Halk Sağlığı Uzmanı Dr. Burdur Toplum Sağlığı Merkezi

***Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

The Effect of Familial Characteristics of Child Labour

Abstract

Aim: Child labor, because off the long-term effects of working environment on children's health, due to a major public health problem. In this study, we aimed to investigate the effects of various family characteristics to child labor.

Materials And Methods: The study was planned case-control type. Case group was child workers (357 persons) of Vocational Training Centre of Denizli Governor Necati Bilican School; control group was the students (337 people) of formal education high schools in Denizli city center. The data were collected from 17 October to 4 November 2005. The dependent variable of the study was child labor; Independent variables were demographic, descriptive and the communication characteristics of the family.

Result: According to multivariate analysis, the risk of being a child labor increased 13.2 fold if the father is unemployed, 11.9 fold if the father is a farmer, 6.8 fold if the father is unskilled service / blue collar workers and 2.7 fold if the father is retired. On the other hand the risk of being a child labor increased 2.2 fold by living in the rural areas, 1.6 fold by dominansy of father as decision-maker, 1.7 fold by large family (more than 5 people), 6.5 fold by the education degree of mother of secondary school or under and 2.7 fold by gender

Conclusion: For Child labor, the main risk factors are; the status of the family, living in rural areas, dominansy of father as decision-maker, gender of the child and mother's education.

Key words: Child, Labor, Family, Denizli

GİRİŞ

Her ne kadar Birleşmiş Milletler tarafından çocuğun tanımı konusunda evrensel bir ölçüt oluşturulmaya çalışılmışsa da (erken reşit olma durumu hariç, 18 yaşını doldurmamış her insan çocuktur), çocuk tanımı büyük güçlükler göstermektedir. Kimi çevreler çocuğu biyolojik olarak, "yaşa göre" tanımlamaya çalışırken kimi çevreler ise çocukluğu biyolojik bir kategori değil "toplumsal bir kurgu" olarak tanımlamaktadır (Postman, 1994; Ennew, 1988).

ILO'nun son verilerine göre, gelişmekte olan ülkelerde 5-14 yaş grubundaki çalışan çocuk sayısı 250 milyondur. Bu çocukların 120 milyonu tam, 130 milyonu da yarım süreli işlerde çalışmaktadır. Çalışan çocukların %61'i Asya'da, %32'si Afrika'da, %7'si Latin Amerika'dadır. Avrupa'da 1.5 milyon çocuk çalıştığı tahmin edilmektedir (ILO, 2001). Örneğin Endonezya'da yaklaşık 5 milyon çocuk ev işlerinde para karşılığında çalıştırılmaktadır (Derrien, 1994).

Çocuk işçiliği gelişmekte olan ülkelerin sorunu gibi gözükse de, sanayileşmiş ülkelerin birçoğunda da mevcuttur. Sadece İtalya, İspanya, Yunanistan gibi gelişmiş ülkeler de bile binlerce çocuk çalıştırılmaktadır. ABD'de binlerce çocuk tarımda, tarım işletmelerinde, ticarete, konfeksiyonda, gıda ve hizmet sektöründe çalışmaktadır (Derrien, 1994; ILO, 2001).

Türkiye'de çocuk işçiliğine ilişkin, birçok kurum ve kuruluş tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bunların içinde en kapsamlı olanı IPEC programı çerçevesinde, 1999 yılında yapılan Çocuk İşgücü Anketidir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yaptığı 1999 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 6-17 yaş grubunda 16 milyon 88 bin çocuk bulunmakta olup; kurumsal olmayan sivil nüfusun %25.4'nü oluşturmaktadır (DİE, 2001a).

Diğer yandan, çalışan çocuklar konusunda çalışma yapan kimi çevreler; ülkelerin resmi rakamlarının gerçeği yansıtmadığı görüşündedirler.

Derrien'e göre; "resmi rakamlar olgunun yalnızca görünen, kabullenilen ya da kabullenilebilen bölümünü kapsamaktadır. Bu sayıları buzdağının görünen bölümü ile (buzdağının yalnızca %10'u su yüzeyindedir) karşılaştırabiliriz" (Derrien, 1994).

Ülkemizde yapılan çocuk işçiliği çalışmalarının büyük kısmı, çocuğun çalışma nedenlerinden ziyade, çocuğun çalışma koşulların ve bu koşulların çocuk sağlığı üzerine olan etkileri ile çocuk işçiliğinin yasalara uygun olup olmadığı irdelenmiş; çalışan çocuğun ailesine ilişkin tipolojik veriler ortaya konmuştur. Çeşitli araştırmalara göre, çocuk işçinin yaşadığı ailenin ve ailede yaşayan kişilerin özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Bakar, 2003; Bakar, 2004; Canbaz, 2003; DİE, 20002; Duyar, 2001; Kağıtçıbaşı, 1994).

1- Kırsaldan göç etmiş, gecekonduda yaşayan yoksul ailedir.

2- Bu ailede geniş aile örüntüleri daha fazladır; kalabalık ve çok çocukludur.

3- Ebeveynlerin eğitim düzeyi çok düşüktür

4- Babaların büyük çoğunluğu işçidir ve enformel sektörde çalışırlar, işsiz baba oranı fazladır.

5- Annelerin büyük kısmı ev kadınıdır.

6- Çocuk, ailenin geçimi için vazgeçilemez ekonomik kaynaktır; çalıştırılması okumasına tercih edilir.

Günümüzde ILO ve birçok akademik çevre, çocuğun neden çalıştığı konusunda çeşitli kuramsal yaklaşımlarda bulunmuştur. Bu kuramsal yaklaşımların başında Beqaele/Boyden, Derrien ve IWGCL (International Working Group on Child Labour; Çocuk İşçiliği Konusunda Uluslararası Çalışma Grubu)'nin oluşturduğu modeller gelmektedir.

Oluşturulan bu modellerde ortak nokta çocuk işçiliğinin nedenlerini arz cephesi (çocuk işgücünü piyasaya sunan aile) ve talep cephesinin (çocuk

işgücünü kullanan işveren) istemleri esasında ele almalarıdır.

Bu çalışmada; çeşitli ailesel özelliklerin çocuk işçiliği üzerine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Evren ve Örneklem Seçimi

Olgu kontrol-tipinde planlanan çalışmanın evrenini 2005-2006 eğitim-öğretim yılında Vali Necati Bilican Meslek Eğitim Merkezi ve Denizli şehir merkezinde örgün eğitim veren liselerde okuyan 18 ve daha küçük yaş grubundaki öğrenciler oluşturmaktadır.

Örneklem büyüklüğü; gruplar arası maruziyet farkının % 50 olarak kabul edilmesi ve %95 güven sınırları içinde, %80 güçteki bir araştırma için, Epi Info programı kullanılarak belirlendi. Buna göre her gruba alınacak örneklem büyüklüğü 306 çocuk olarak hesaplandı. Ancak okula devamsızlıklar düşünülerek, gerek olgu ve gerekse de kontrol grubuna fazladan bir sınıf daha alınmasına karar verildi.

Olgu ve kontrol grubuna alınacak çocukların seçiminde, İl Milli Eğitim Müdürlüğünden temin edilen, il merkezindeki okul ve okullardaki sınıfları gösteren listelerden yararlanıldı. 2005-2006 eğitim öğretim yılı içinde Meslek Eğitim Merkezinde (MEM) bulunan işçi çocuk sayısı 1627, örgün eğitim veren liselerde okuyan öğrenci sayısı ise 17.800 kişiydi.

Olgu grubuna alınacak sınıflar, edinilen listeden basit rasgele örnekleme yöntemi ile belirlendi.

Kontrol grubuna alınacak çocukların seçimi: Temin edilen listedeki okullar, önce statülerine göre düz liseler, meslek liseleri, fen ve anadolu liseleri ile özel liseler olmak üzere 4 tabakaya ayrıldı. Örnekleme alınacak 306 öğrenci tabakalara ağırlıklı olarak dağıtıldı. Daha sonra fen ve anadolu liseleri ile özel liselerin örneklemedeki öğrenci sayısı düşük olduğundan birer okul; meslek ve düz liselerden ise ikişer okulun araştırmaya alınması

kararlaştırıldı. Örnekleme alınacak okullar tabakalardan basit rastgele örnekleme yöntemi ile seçildi. Çalışmaya alınacak sınıflar ise örnekleme çıkan okullardan basit rastgele örnekleme yöntemi ile belirlendi.

Değişkenler

Çalışmanın bağımlı değişkeni çocuk işçiliği; bağımsız değişkenleri ailenin tanıtıcı özellikleri, ebeveynlerin eğitimi ve ailenin ekonomik özellikleri, yaşanan konutun özellikleri ve aile içi iletişim özellikleridir.

Değişkenlerle ilgili tanımlar

Çocuk: 18 yaşını doldurmamış ve evli olmayan birey.

Çocuk işçi: Formel sektörde çalışıp, Meslek Eğitim Merkezi'nde eğitim gören çocuk.

Okuyan çocuk: Denizli il merkezinde, örgün eğitim veren liselerde eğitim gören çocuk.

Ailenin sosyal statüsü: Ailenin sınıf/grup konumunu babanın statüsü üzerinden belirlendi. Bunun için Boratav'ın geliştirdiği sınıf model kullanıldı (**Boratav, 2004**):

İşverenler: Yanında bir veya iki sürekli işçi çalıştıran küçük, üç veya üzerinde sürekli işçi çalıştıran ise orta-büyük işveren olarak tanımlanmıştır.

Esnaf/Marjinalleri: Yanında hiç sürekli işçi istihdam etmeyen bu grup, sadece kendi hesabına çalışanlardan oluşmaktadır. Ancak farklı özellikler taşıyan en az üç grubun heterojen bileşkesinden meydana gelmektedir: küçük esnaf ve zanaatkarlar, marjinal/enformel işlerde çalışanlar; nitelikli, ancak orta halli (yani yanında sürekli personel çalıştırmayan) serbest meslek sahipleri (örneğin hekim, avukat, muhasebeci).

Ücretli/maaşlılar: Dört alt gruba ayrılmaktadır.

1- Yüksek nitelikli: Yüksek öğrenime gerek duyulan elit nitelikteki işleri kapsar: Hekim, avukat, mühendis gibi...

2- Beyaz yakalı: İlgilinin yüksek öğrenimli olmasına bakılmaksızın, belli bir eğitim düzeyine veya meslek içi eğitimden kaynaklanan uzmanlaşmaya gerek duyan, ancak yüksek nitelikliden belirgin biçimde daha az nitelik gerektiren meslekleri oluşturur: hemşire, diş teknisyeni, banka memuru, sekreter, öğretmen, polis gibi...

3- Niteliksiz hizmet grubu: Tipik örnekleri garson, bekçi, odacı, tezgahdar, şofördür.

4- Mavi yakalı işçiler: Sanayi, inşaat, maden gibi doğrudan maddi üretimde çalışan ücretlilerdir.

Emekli ve işsizler: Doğrudan üretim süreci içinde olmadıklarından dolayı, ayrı grup olarak alındılar.

Çiftçiler: Verinin yetersiz olması nedeniyle, kırsal üretim sürecindeki ilişkilerin tanımlanması yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle kırsal üreticiler, sadece çiftçi olarak gruplandırıldı.

Çekirdek aile: Anne, baba ve evli olmayan küçük çocuklardan oluşan aile.

Geniş aile: Çekirdek ailenin kan ve sıhrî hısımlarıyla birlikte yaşayan şekli.

Parçalanmış aile: Anne veya babadan birisinin boşanma, ölüm, ayrı yaşama gibi nedenlerle olmamasıdır; ebeveynlerden birisi ve çocuklardan oluşur.

Göç eden aile: Denizli kırsalından ya da başka bir ilden, herhangi bir nedenle Denizli il merkezine göçmüş aile.

Çalışma Sorularının Hazırlanması ve Veri Toplama

Açık ve kapalı sorulardan oluşan anket, çocuk işçiliği ile ilgili yayınlar ve yapılan çalışmalar taranarak hazırlandı (**Zeytinoğlu, 2001; DİE, 2001; DİE, 2002; Boratav, 2004**). Anketin ön denemesi, örnekleme seçilmeyen okul ve sınıflarda yapıldı. Anketin uygulanmasından önce örnekleme çıkan

okullar için gerekli yasal izinler alındı; okul yöneticileri ve öğretmenleri ile görüşülerek ayrıntılı bilgilendirme yapıldı.

Veriler toplanmadan önce, veri toplama işlevine katılacak anketörlere araştırma ile ilgili eğitim verildi. Araştırma verilerinin toplanması; 17 Ekim - 4 Kasım 2005 tarihleri arasında araştırmacı ve Pamukkale Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalında uzmanlık eğitimi alan 5 araştırma görevlisi ile bir öğretim üyesi tarafından, gözlem altında anket yöntemi ile yapıldı.

Anket uygulanmadan önce öğrencilere çalışmanın amacı ve ankete katılımın isteğe bağlı olduğu anlatıldı. Çalışmaya katılmak istemeyen öğrenci olmadı. Anketin uygulanması örnekleme çıkan her sınıf için bir ders saati içinde yapıldı. Anket uygulayıcıları (6 kişi), öğrenciler anketi bitirinceye kadar sınıfta bulundular; bitirilen anketler gözden geçirilerek, eksik bırakılan ya da atlanılan kısımlar için uyarıldılar.

Veri Analizi

Veriler SPSS (10.0) istatistik paket programında değerlendirildi. Tanımlayıcı ölçütlerden frekans, yüzde; merkezi yığılım ölçütlerinden ortalama ve ortanca; merkezi yaygınlık ölçütlerinden standart sapma değerleri kullanıldı. Sayısal değerlerin karşılaştırılmasında Ki-kare, ölçümsel değerlerin karşılaştırılmasında ise t- testinden yararlanıldı. Çocuk işçiliği riskini arttıran faktörlerin belirlenmesi için Lojistik Regresyon Analizi (Backward: LR) uygulandı.

Lojistik regresyon analizine alınan parametrelerin seçimi: Çocuk işçiliği için risk durumu oluşturan bağımsız değişkenlerin seçimi, toplumun sosyal ve ekonomik işleyişi düzeyinde belirlenmiştir: Sınıflı toplumlarda ailenin sosyal statüsü, üretilen ulusal gelirden aldığı payı belirler. Bu payın yeterli olup olmaması ise ailenin sahip olduğu yaşam araçlarıyla ölçülür. Ailenin sosyal statüsünün hem tüketim araçlarına ulaşmayı hem de ailedeki diğer kişilerin çalışmasını etkileyeceği açıktır. Bu nedenle, kafa karışıklığına yol açmamak için, sosyal statünün getirisi olan tüketim nesnelere

(konut ve özellikleri, tüketim malları, borç durumu, sosyal güvence durumu, ek gelir durumu) ve tüketim nesnelere ulaşmak için ikincil işgücünün çalışma yaşamına girmesi (kardeşlerin çalışma durumu) sosyal statü ile birlikte çoklu analize alınmadı.

Diğer yandan, üst yapı kurumlarından biri olarak tanımlanan aile kurumu ve bu kurumun işleyişi, doğrudan çocuk işçiliği ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle ailenin tipi, ailede egemenlik ilişkisi ve annenin eğitimi çoklu analize alınmıştır. Ayrıca göçün etkisinin değerlendirilmesi açısından ailenin kır ya da kentte yaşaması çocuk işçiliği için bağımsız risk faktörü olarak düşünüldü ve çoklu analize dahil edildi.

Sonuçta bağımsız değişkenlerden; çocuğun cinsiyeti, ailenin sosyal statüsü, annenin gelir biçimi, annenin eğitimi, aile ilgili karar alma süreçlerinde etkin olan kişi, ailenin kır ya da kentte yaşaması, ailenin tipi, ailede yaşayan kişi sayısı Lojistik regresyon analizine alındı.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmamızda, MEM'de öğrenim gören çocuk işçiler çalışmaya alındığı için enformel düzeyde çalışan çocuk işçileri yansıtmamaktadır; çalışma yerel düzeyde, Denizli il merkezinde yapılmıştır. Bu nedenle genellemelerde dikkatli davranılmalıdır; örnekleme kız meslek lisesinin çıkması, okuyan öğrencilerde kız oranını yükseltmiştir.

BULGULAR

Araştırma 357'si çalışan (olgu) ve 337 si okuyan (kontrol) olmak üzere 18 yaş ve daha küçük 694 çocukla gerçekleştirildi.

Her iki gruptaki çocukların yaşları 14-18 yaş aralığındadır. Çocuk işçilerin yaş ortalamaları ve ortancaları sırasıyla 16.4 (±1.1), 17 iken; okuyan çocukların bu değerler 16.0(±1.0), 16 olarak bulundu (p=0.001).

Olgu grubuna ait çocukların babalarının yaş ortalaması 44.3 (±6.4), annelerinin yaş ortalaması 40.3 (±5.3); okuyan çocuklarda ise babaların yaş

Tablo 1. Olgu ve kontrol gruplarına ait çocuğun cinsiyeti ve ailenin tanımlayıcı özellikleri (Denizli, 2006)

Bağımsız değişkenler	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)*	Sayı	(%)*	
Çocuğun cinsiyeti	n=357		n=337		
Erkek	229	64.1	154	45.7	0.001
Kız	128	35.9	183	54.3	
Ailede yaşayan kişi sayısı	n=352		n=337		
5 ve daha fazla kişi	181	51.4	106	31.5	0.001
4 ve daha az kişi	171	48.6	231	68.5	
Aile tipi	n=355		n=337		
Geniş aile	46	13.0	25	7.4	0.001
Parçalı aile	44	12.4	14	4.2	
Çekirdek aile	265	74.6	298	88.4	
Ailenin yaşadığı yer	n=357		n=337		
Kır	81	22.7	15	4.5	0.001
Kent	276	77.3	322	95.5	
Ailenin göç durumu	n=357		n=337		
Var	197	55.2	187	55.5	0.935
Yok	160	44.8	150	44.5	
Ailenin (babanın) sosyal statüsü	n=350		n=334		
Esnaf/marjinaleri	35	10.0	27	8.1	0.001
Yüksek nitelikli/beyaz yakalı	3	0.9	81	24.3	
Hizmet işçisi/ Mavi yakalı işçi	164	46.9	77	23.1	
İşsiz	29	8.3	5	1.5	
Emekli	42	12.0	60	18.0	
Çiftçi	61	17.4	8	2.4	
İşveren	16	4.6	76	22.8	
Babanın çalıştığı kurum	n=321		n=329		
Kamu dışı kurumlar	291	90.7	232	70.5	0.001
Kamu kurumları	30	9.3	97	29.5	
Ailede sendika üyesi	n=333		n=318		
Var	42	12.6	107	33.6	0.001
Yok	291	87.4	211	66.4	

*Sütun yüzdesi

ortalaması 44.8 (±4.7) iken, annelerin yaş ortalaması 40.4 (±4.7) olarak bulundu. Her iki gruba ait baba ve annelerin yaş ortalamaları arasında istatistiksel düzeyde anlamlı fark bulunmadı (p=0.2), (p=0.8).

İkili analizlerde çocuk işçi ve okuyan çocuk ailesine ilişkin ailesel özellikler Tablo 1'de görülmektedir. Buna göre ailenin göç durumu hariç, çocuğun cinsiyet, babanın sosyal statüsü, ailede yaşayan kişi

Tablo 2. Olgu ve kontrol gruplarına ait ebeveynlerin eğitim ve ailenin ekonomik özellikleri (Denizli, 2006)

Bağımsız değişkenler	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)*	Sayı	(%)*	
Babanın eğitimi	n=349		n=337		
Ortaokul ve altı	321	92.0	151	44.8	0.001
Lise ve üzeri	28	8.0	186	55.2	
Annenin eğitimi	n=357		n=336		
Ortaokul ve altı	342	95.8	185	55.1	0.001
Lise ve üzeri	15	4.2	151	44.9	
Babanın sosyal güvencesi	n=351		n=337		
Yok	73	20.8	15	4.5	0.001
Var	278	79.2	322	95.5	
Annenin sosyal güvencesi	n=354		n=335		
Yok	243	68.6	150	44.8	0.001
Var	111	31.4	185	55.2	
Annenin gelir durumu	n=354		n=335		
Ev kadını	82	23.2	115	34.3	0.001
Düzensiz geliri olan	183	51.7	105	31.3	
Düzenli geliri olan	89	25.1	115	34.3	
Ailede Başka Çalışan Kardeş	n=357		n=337		
Var	167	46.8	55	16.3	0.001
Yok	190	53.2	282	83.7	
Gelir getiren mal varlığı	n=354		n=337		
Yok	315	89.0	217	64.4	0.001
Var	39	11.0	120	35.6	
Ailenin borcu	n=357		n=337		
Var	269	75.4	205	60.8	0.001
Yok	88	24.6	132	39.2	

*Sütun yüzdesi

sayısı (ailede yaşayan kişi ortalaması çocuk işçi ailelerinde 4.7 ± 1.4 iken okuyan çocuk ailelerinde 4.2 ± 0.9 olarak bulundu), aile tipi, ailenin kır ya da kentte yaşaması, ailede sendika üyesi varlığı çocuk işçi ailesi ile okuyan çocuk ailesi arasında anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir.

Tablo 2'de ebeveynlerin eğitim durumları ve ailenin ekonomik özellikleri görülmektedir. Tablo izlendiğinde babanın ve annenin eğitimi, sosyal

güvencesi, ailede başka kardeşin çalışması, gelir getiren mal varlığı ve ailenin borcu açısından olgu ve kontrol grupları arasında ikili analizde istatistiksel düzeyde anlamlı fark vardır.

Diğer yandan ailelerin konuta sahip olma durumu açısından gruplar arasında bir fark bulunmazken, yaşanan konutu niteliğinin göstergeleri olan konutta kalorifer, bulaşık makinesi, klima, internet aboneliği bulunması ve oda başına

Tablo 3. Olgu ve kontrol gruplarına göre ailenin yaşadığı konutun özellikleri (Denizli, 2006)

Bağımsız değişkenler	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)*	Sayı	(%)*	
Konutun mülkiyeti	n=357		n=337		
Kira	135	37.8	107	31.8	0.094
Kendine ait	222	62.2	230	68.2	
Oda başına düşen kişi sayısı	n=357		n=337		
1 ve daha fazla	203	58.3	133	39.5	0.001
1'den az	145	41.7	204	60.5	
Konutta kalorifer	n=357		n=337		
Yok	326	91.3	148	43.9	0.001
Var	31	8.7	189	56.1	
Evde klima	n=357		n=337		
Yok	300	84.0	223	66.2	0.001
Var	57	16.0	114	33.8	
Ailenin internet aboneliği	n=357		n=337		
Yok	347	97.2	223	66.2	0.001
Var	10	2.8	114	33.8	
Ailenin bulaşık makinesi	n=357		n=337		
Yok	300	84.0	144	42.7	0.001
Var	57	16.0	193	57.3	

*Sütun yüzdesi

düşen kişi sayısı açısından gruplar arasında ikili analizlerde anlamlı düzeyde fark bulundu (Tablo 3).

Tablo-4'de gruplar arasında aile içi iletişim özellikleri görülmektedir. Buna göre aile ile ilgili kararlarda sözü geçen kişi, ebeveynler arasında ve ailede çocuklara karşı uygulanan fiziksel şiddet, çocuğun ev işi yapması ve çocuğun evi terk etme durumu açısından ikili analizlerde gruplar arasında anlamlı düzeyde fark bulundu.

Tablo-5'de lojistik regresyon analizinde, modelin son basamağında çocuk işçiliğine etki eden faktörler görülmektedir. Buna göre çocuğun cinsiyeti, annenin eğitim düzeyi, ailenin yerleşim yeri, ailenin tipi, ailede yaşayan kişi sayısı, ailede karar alma sürecinde sözü geçen kişinin baba olması ve ailenin sosyal statüsü çocuk işçiliği için risk faktörü olarak bulundu.

TARTIŞMA

Çocuk işçiliği, önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu çalışmada çeşitli ailesel özelliklerin çocuk işçiliği üzerine olan etkileri araştırıldı. Değişkenler önce ikili analizle değerlendirildi. İkili analizlerde istatistiksel olarak anlamlı çıkan bağımsız değişkenlerden çocuğun cinsiyeti, annenin eğitimi, annenin gelir biçimi, babanın sosyal statüsü, ailenin tipi, ailenin yerleşim alanı, ailede yaşayan kişi sayısı ve ailede karar alma mekanizmalarında sözü geçen kişi çoklu analize alındı. Buna göre annenin gelir biçimi hariç, diğer değişkenler çocuk işçiliğini arttıran risk faktörleri olarak bulundu.

Çalışmanın temel bulgularından birini ailenin sosyal statüsü oluşturmaktadır. İşveren statüsündeki aileler referans alındığında, babanın işsiz olduğu ailelerde çocuk işçiliği riski 13.2 kat artarken, çiftçi

Tablo 4. Olgu ve kontrol gruplarına göre aile içi davranış özellikleri (Denizli, 2006)

Bağımsız değişkenler	Çocuk İşçi		Okuyan Çocuk		P
	Sayı	(%)*	Sayı	(%)*	
Aileye ilişkin karar süreçlerinde sözü geçen	n=356		n=337		
Sadece baba	171	48.0	98	29.1	0.001
Diğer (Anne, kardeş vb.)	185	52.0	239	70.9	
Anne/baba arasında fiziksel şiddet	n=357		n=337		
Var	35	9.8	7	2.1	0.001
Yok	322	90.2	330	97.9	
Ailede çocuğa karşı fiziksel şiddet	n=357		n=337		
Var	50	14.0	15	4.5	0.001
Yok	307	86.0	322	95.5	
Çocuğun ev işi yapması	n=357		n=337		
Her gün	49	13.7	20	5.9	0.001
Sıklıkla	35	9.8	24	7.1	
Nadiren veya hiç	273	76.5	293	86.9	
Çocuğun evi terk etme durumu	n=356		n=336		
Evet	28	7.9	9	2.7	0.002
Hayır	328	92.1	327	97.3	

*Sütun yüzdesi

Tablo 5. Çocuk işçiliği üzerine etkili ailesel özellikler

Bağımsız Değişkenler	Odds Ratio	%95 Güven Aralığı (alt sınır-üst sınır)
Erkek Çocuğu (Kız Çocuğuna Göre)	2.4	1.6-3.5
Ortaokul ve Altında Eğitim Düzeyine Sahip Olan Anne (Lise ve Üzeri Eğitime Sahip Düzeyine Olan Anneye Göre)	6.5	3.4-12.6
Aile İle İlgili Kararlarda Sözü Geçenin Baba Olması (Baba Olmayan Aileye Göre)	1.6	1.0-2.4
Parçalı Aile (Çekirdek Aileye Göre)	5.6	2.2-14.3
Hanede 5 ve Daha Fazla Kişi (4 ve daha az kişiye göre)	1.7	1.1-2.5
Kırda Yaşayan Aile (Kentte Yaşayan Aileye Göre)	2.2	1.0-4.6
Esnaf/Marjinal Baba (İşverene Babaya Göre)	4.4	1.9-10.1
Hizmet İşçisi/ Mavi Yakalı İşçi Baba (İşverene Babaya Göre)	6.8	3.5-13.5
İşsiz Baba (İşverene Babaya Göre)	13.2	4.2-41.8
Emekli Baba (İşverene Babaya Göre)	2.7	1.2-5.8
Çiftçi Baba (İşverene Babaya Göre)	11.9	4.1-34.5

ailelerde bu risk 11.9, işçi ailelerde ise 6.3 kat artmaktadır (Tablo7). Her ne kadar, çalışmanın tipi ve babanın sosyal statüsünün belirlenmesinde alınan kriterler çalışmamızla benzerlik göstermese de, Ülkemizde yapılan birçok çalışmada da çocuk işçi babalarının büyük kısmını işsizler, işçiler ve diğer emekçiler (esnaf, zanaatkar, çiftçi) oluşturmaktadır (Bakar, 2003a, 2004b; Canbaz, 2003; DİE 2002b; Duyar I, Özener B, 2001; Kağıtçıbaşı, 1994). Ailenin ait olduğu sosyal statü, ulusal gelirden alınan payın doğrudan bir göstergesidir. Sosyal statüsü gereği ulusal gelirden yeterince pay alamayan emekçi aileler, yaşam araçlarına sahip olabilmek için çeşitli uyum mekanizmaları geliştirebilmektedir. Bu uyum mekanizmalarının başında ise ailede çalışan birey sayısını arttırıp, bağımlı nüfus oranını azaltmak gelmektedir (Duben, 2002). Nitekim çalışmamızda çocuk işçi ailelerinde her 100 anneden yaklaşık 77'si, kardeşlerin ise yaklaşık yarısı (%46.8) çalışma yaşamı içinde bulunmaktadır. İstanbul'da dar gelirli ailelerin oturduğu 6 mahallede yapılan bir saha çalışması, çocuk emeğinin aileler için önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya göre; aile içinde çalışanların %25'ini çocuklar oluşturmakta ve ortalama hane gelirinin yaklaşık %20'sini sağlamar (Karaaslan, 2000).

Ancak ailede bağımlı kişi sayısını azaltmak, diğer bir deyişle ikincil iş gücünün de (çocuk/çocuklar ve anne) piyasa sürülmesi emekçi ailelere kaliteli bir yaşam sağladığı anlamına da gelmemektedir. Örneğin her 100 emekçi ailesinden yaklaşık 9'unda kalorifer, 16'sında klima, 3'ünde internet aboneliği ve 16'sında bulaşık makinesi bulunmaktadır.

Çocuk emeğine olan ihtiyacın, kır ve kentte yaşayan aileler arasında fark göstermesi, bu çalışmanın diğer önemli bir bulgusudur. Kentte yaşayan aileler referans alındığında, kırdaki yaşayan ailenin çocuğunun işçi olarak çalışma riski 2.2 kat artmaktadır. Yine çalışmada çiftçi aile çocuklarının işçi olarak çalışma riskinin 12.0 kat arttığı düşünüldüğünde, ülkede uygulanan istihdam politikaları gözle görülür duruma gelmektedir: Özellikle 1980 sonrası uygulanan tarımsal politikalar küçük üreticiliğin tasfiyesini de beraberinde getirmiş

ve topraktan kopan yoksul çiftçi aileleri en ucuz, en kötü koşullarda çalışabilecek bir emek gücü niteliğine kavuşturulmuştur (Özüğurlu, 2005). Diğer yandan yerleşik fabrika rejiminin yıkılarak yerine esnek imalat, esnek istihdam biçimleri getirilmesi, üretim faaliyetini gerçekleştiren emek biçimini de değiştirmiş, artan oranda kadın ve çocuk emeğini üretim sürecine dahil etmiştir (Özar, 2004). Özellikle kırsalla iç içe kurulan organize sanayi bölgeleri ise kırsal emek gücü ile üretimi buluşturan temel noktalar olmuştur. Denizli Honaz ilçesi doğumlu Bahattin Akşit, iç göç üzerine aldığı bir makalede bu durumu şu şekilde özetlemektedir: "1990'ların ikinci yarısında, 1997 yılından başlayarak Denizli mucizesi benim köyüme de geldi ve köyden 150 kadar genç kız ve erkek köyden 25 km. kadar uzaklıkta olan Denizli Organize Sanayi Bölgesindeki tekstil fabrikalarında değişik vardiyalarda çalışmaya başladılar ve benim köyü fabrika işçilerinin uyuduğu, dinlendiği, beslendiği, yani, kısacası, yeniden üretildiği bir yerleşim mekanına dönüştü..." (Akşit, 1998). Akşit'inde vurguladığı bu noktayı Özüğurlu; emeğin yeniden üretim maliyetinin kapitalist sektör dışına taşınması, bir başka ifade ile emekçilerin tüketim için gerekli fonlarının sermaye birikim fonlarına dönüştürülmesi olarak değerlendirilmektedir (Özüğurlu, 2005).

Çalışmada, ikili analizlerde çocuk işçiliğini etkileyen geniş aile yapısı, çoklu analizde bu etkisini kaybetmektedir. Çocuk işçi üzerine asıl etkiyi parçalanmış ailelerde görmekteyiz. Çekirdek aile referans alındığında, parçalanmış ailede yaşayan çocuklar 5.6 kat daha fazla çalışma riskine maruz kalmaktadır. Parçalı aile yapısı, çocuğa yüklediği yükümlülükler açısından hem geniş hem de çekirdek aileden farklılık göstermektedir. Özellikle babanın ölmüş olması ya da ebeveynlerin boşanmış olmaları, çocuğu doğrudan aile reisi, diğer bir deyişle evin geçimini sağlayan kişi konumuna getirmektedir. Bu farklılıklar, çocuk işçiliği için doğrudan ya da dolaylı risk yaratabilmektedir. Yapılan bir olgu-kontrol çalışmasında da anne, babanın ayrı yaşıyor veya en az birinin ölmüş olmasının çocuk işçilerde okuyan çocuklara göre daha yüksek oranlarda olduğu bildirilmiştir (Bakar, 2003).

Çocuk işçi ailelerinin, her ne kadar 4 aileden 3'ünü çekirdek aile oluşturmakta ise de, bu aileler fonksiyonellik açısından çekirdek aile örüntüleri ile örtüşmemektedir. Çoklu analizde aile içi karar mekanizmalarında (para harcamada, çocuğa ilişkin kararlarda) sözü geçen "baba dışında biri" olan ailelere göre, babanın olması çocuk işçiliği riskini 1.6 kat arttırmaktadır. Bu durum ailenin fonksiyonel anlamda çekirdek olup olmadığını da tartışılır hale getirmektedir. Babanın aile içi kararlarda etkin olmasının getirdiği sonuçlardan biri de, çocuğun cinsiyetidir. Çocuk çalışmasına ihtiyaç duyulduğunda ilk tercih edilen erkek çocuklardır; kız çocuklara göre erkek çocuklar 2.4 kat daha fazla çalışma riskine sahiptir. Diğer yandan erkek egemen olan bu ailelerde, erkek egemenliği gerek kadına ve gerekse çocuğa karşı uygulanan şiddette de kendini göstermektedir: okuyan çocuk ailelerine oranla çocuk işçi annesi 3, çocuk işçi ise yaklaşık olarak 5 katı daha fazla fiziksel şiddete maruz kalmaktadır (Tablo 5).

Çalışmada annenin eğitim düzeyi çocuk işçiliğini etkileyen faktörlerden biri olarak bulunmuştur. Çoklu analizde lise ve üzeri eğitime sahip anneler referans alındığında, ortaokul ve altı eğitime sahi olan anne çocuklarının işçi olarak çalışma riski 4.5 kat artmaktadır. Benzer bir olgu-kontrol çalışmasında da anne eğitiminin düşüklüğü çocuk işçiliğini 1.7 kat arttırdığı bildirilmiştir (Bakar, 2003). Erkek egemen aile tipolojisinin oluşmasında ve dolayısıyla çocuğun çalışmasında temel tetikleyici etkenlerden birinin kadının eğitim düzeyindeki düşüklük olduğu düşünülmektedir. Annenin eğitim düzeyi, gerek aile yapısında ve gerekse de toplumsal düzeyde dönüşüm yaratan en önemli etmenlerin başında gelmektedir. Çünkü eğitim düzeyi, babanın aksine, annenin aile ve toplumsal ölçekte karar mekanizmaları üzerindeki etkinliğini belirleyen en önemli faktörlerden biridir (Tan, 1979).

Çoklu analizde; her ne kadar 4 kişinin yaşadığı aileler referans alındığında, 5 ve daha fazla kişi yaşayan ailelerde çocuk işçiliği riski 1.7 kat artsa da, kalabalık ailenin çocuk işçiliğinin nedeni olmasından ziyade, sonucu olduğu düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada ailesel özelliklerin çocuk işçiliği üzerine etkileri araştırıldı. Elde edilen bulgulara göre; ailenin sosyal statüsünün, parçalanmış aile yapısının, ailenin kırsal bölgede yaşamasının, anne eğitiminin düşüklüğünün, 5 ve üzeri kişiden oluşan ailelerin ve ailede baba otoritesinin fazla olması ve cinsiyet çocuk işçiliği üzerinde etkili olduğu gösterilmiştir.

Kapitalist toplumsal formasyonda sermaye, doğası gereği, en az girdi ile en fazla karı üretmeyi amaçlar. Bu bağlamda ailede ikincil işgücü konumundaki çocuk/çocuklar ve kadın sermaye için en önemli ucuz işgücü kaynaklarıdır. Dolayısıyla egemen ideoloji, üst yapı kurumlarından biri olan aile ve ailenin özelliklerini de sermayenin çıkarları doğrultusunda şekillendirir. Bu nedenle, çocuk işçiliğini önlemeye yönelik diğer üst yapı kurumlarınca (hukuk, örgün temel eğitim, üniversite, vb.) alınan önlem ve tedbirler de gerçekçi olmayacaktır. Gerçekçi olacak tek şey; emekçilerin üretimden gelen gücünü kullanarak çocuk işçiliğinin ortadan kaldırmasıdır.

KAYNAKLAR

Akşit B. (1998). İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış. Türkiye'de İç Göç Konferansı. Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997. Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.

Bakar C, Maral I, Aygün R. (2004). Ostim ve Ahievren Meslek Eğitim Merkezlerinde Eğitim Gören Çırakların Sosyo-demografik Özellikleri, Çalışma Nedenleri ve İş Yaşamı ile İlgili Özellikleri. Mesleki Sağlık ve Güvenlik, TTB Yayını; 17: 21-27.

Bakar C. (2003). Meslek Eğitim Merkezinde Eğitim Gören Çıraklar ile Lise Öğrencilerinin Demografik Özellikleri ve İlyardım Bilgi Düzeylerinin Karşılaştırılması. Basılmamış Uzmanlık Tezi: Ankara.

Bequele A, Boyden JO. (1995). Çocuk İstihdamıyla Mücadele (Çeviren: Şanar Tayşi). İLO Yayınları: Ankara.

Boratav K. (2004). İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri. İmge Kitabevi: Ankara.

Canbaz S. (2003). Samusun Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden Çırakların Sosyo-demografik ve Çalışma Yaşamına İlişkin Özelliklerin Değerlendirilmesi, Mesleki Sağlık ve Güvenlik, TTB Yayını, 13: 33-39.

Derrien MJ. (1994). Çocuk Çalıştırılması ile İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi (Çeviren: Dr. Haluk Başçıl, Dr. Bülent Piyal). Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları: Ankara.

DİE. (2002). Çocuk İşgücü 1999. DİE Yayınları: Ankara.

DİE. (2001). Türkiye'de Çalışan Çocuklar 1999. DİE Yayınları: Ankara.

Duben A. (2002). Kent, Aile, Tarih. (Çeviren: Leyla Şimşek) İletişim Yayınları: İstanbul.

Ennew J. (1998). Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar (Çeviren: Çiçek Öztekin). UNICEF Türkiye Temsilciliği Yayınları: Ankara

İLO. (2001). Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali (Çeviren: Metin Çulhaoğlu). İLO Uluslararası Eğitim Merkezi Yayınları: Ankara.

Kağıtçıbaşı Ç. (1994). Türkiye'de Değişen Aile ve Çocuğun Değeri (İçinde: Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyum. Editör: Bekir Onar). Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

Karaaslan ME, Özarı Ş. (2000). Woman in the informal Sector in Turkey, IAFFE Yaz Konferansında Sunulan Tebliğ: İstanbul.

Özüğurlu M. (2005) Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu. Emek Çalışmaları Merkezi Yayınları: İstanbul.

Özar Ş, Ercan F. (2004) Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu Bütünleşme mi? (İçinde: Neoliberalizmin Tahribatı. Hazırlayan Balkan N, Savran S.) Metis Yayınları: İstanbul.

Postman N.(1995). Çocukluğun Yokoluşu (Çeviren: Kemal İnal). İmge Kitabevi: İstanbul.

Tan M. (1979). Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitim. Türkiye İş Bankası Yayınları: Ankara.

Zeytinoğlu S. (2001). Çalışan Çocukların İstismar ve İhmalı. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.13: İzmir.